

ביאורים

אתמול התחלנו ללמוד את המעלות המרשימות של המשיח, מעלות שזיכחו את היותו משיח אמת. לאחר שהיכרנו את מעלותיו האישיות, נמשיך להכיר את מעלותיו המדיניות והצלחותיו הלאומיות.

המחשבה כאילו המשיח יהיה אדם פשוט, שבאופן פתאומי יתגלה ויודיע לכולם שהוא המשיח - כפי שעשה אותו מתחזה - גם היא נובעת מבורות. המשיח בראש ובראשונה יהיה מלך גדול על ישראל, ככל תנאי המלך. מלך מבית דוד, שימלוך בארץ ישראל ויביא הצלחות אדירות לעם ישראל. ככל שהצלחותיו ילכו ויגדלו בהנהגתו את ישראל, בענייני גשמיותם ובענייני רוחניותם, כך יגדלו סיכויי היות המשיח. וכשיגיע להישגים אדירים - כשכל עמי העולם יקבלו מרותו ומשפטו, כשלא יהיה מי שיעז לעמוד נגדו, וכשיהיה לו שלטון עולמי לבסס את מלכות האמת ולהכחיד את הרשעה - רק אז יוכר כמשיח באופן ודאי (ראה בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם, יא, ד). אמנם, לפני שיומלך הוא אכן יהיה אדם פשוט מאוד, שאינו מפורסם כלל (ודאי שלא יהיה מפורסם כמשיח בכל ישראל לפני שיומלך, כפי שאותו המתחזה מנסה).

לכן גם דעת הנוצרים, המאמינים שישו היה משיח, מושתתת על בורות בענייני המשיח ובנבואות הרבות אודותיו. הרי אפילו אם נקבל את טענותיהם השקריות באשר לניסים שעשה, כגון החייאת מתים, הלא אין בכך די כדי ללמד על מעלת נבואה החורגת מהרגיל (כבר אליהו ואלישע החיו מתים), וכל שכן שלא הביא לישראל ולאנושות דבר אחד מכל מה שהמשיח אמור להביא. זאת אומרת שאף אם היינו מקבלים את כל סיפורי השקרים של הנוצרים כאמת, עדיין היה ברור ומוכח שהטענה שהוא היה משיח היא שקר גדול.

לכן, מסכם הרמב"ם, אין ספק שאותו מתחזה שבתים אינו המשיח. אם הוא מזיד בדבריו דינו מוות, ואם מעשיו נובעים משיגעון, כפי הנראה, עדיין הוא מהווה סכנה לעצמו ולכלל היהודים, כי עלולים להאשימם במרד. עצת הרמב"ם ליהודים היא לכלוא אותו, עד שיתפרסם בין הגויים שהוא משוגע ושאינו מי שהולך אחריו.

הרחבות

• התפשטות הנצרות והאיסלם

נראה להם מן הפתוב אלה סמנים או קרוב להם שלא היה בישוע ואפילו לפי טענתם. הרמב"ם במקום אחר מסביר מזווית מבט אלוהית מדוע דתות הנצרות והאיסלם התפרסמו בעולם: "אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד. שנאמר 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד' [צפניה ג, ט]. כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשוטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו (- הללו) אומרים מצוות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת, ויצליח וירום וינשא, מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו (- הנחילו להם) אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעים" [הלכות מלכים ומלחמותיהם יא, ג].

גם רבי יהודה הלוי כותב דברים דומים: "ואלה האומות הם הצעה והקדמה למשיח המחוכה, אשר הוא הפרי, וישובו כלם פריו כאשר יודו לו וישוּב העץ אחד, ואז יפארו ויוקירו השורש אשר היו מבזים אותו" [ספר הכוזרי מאמר ד, כג].

ואולם איך יעמוד המשיח ואנה יעמוד - הוא יעמוד בארץ ישראל דוקא, ובה יתחיל להגלות, כפאמרו יתעלה: "ופתאם יבוא אל היכלו" (מלאכי ג, א). ואולם איכות עמידתו היא, שלא יודע כלל קדם עמדו, בעוד שאינו משיח, עד שיאמר עליו שהוא בן פלוני וממשפחה פלונית, אבל יעמוד איש לא יודע קדם הגלותו, והאותות והמופתים אשר יראו על ידו יהיו ראיה על אמתת טענתו ואמתת יחסו. אמר ה' יתעלה מתאר ענין זה: "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח" (זכריה ו, יב). ואמר ישעיהו גם כן, מתאר הגלותו מבלתי שיודע לו לא אב ולא אם ולא משפחה ולא יחס ולא קרובים, אמר: "ועל פינןק לפניו" וגו' (ישעיה נג, א). ואחר הגלותו בארץ ישראל וקבצו ישראל לירושלים ושאר ערי ישראל - יתפשט ימה וקדמה, עד שיגיע אליכם לתימן ולאשר אחרים בהדו, כפאמרו על ידי ישעיהו: "השלח בים צירים" וגו' (שם יח, א).

ואולם רב מעלותיו אשר תארוהו בהן כל הנביאים, ממשה תחלה עד מלאכי, אתה יכול ללקטן מכל הארבעה ועשרים°. ואמנם המיחדות שבהן, שפאשר יראה - יבהיל ה' כל מלכי הארץ משמעו, ותפסד מלכותם, וימנעו מעמד כנגדו לא בחרב ולא במרד, רצוני לומר: שהם לא ידברו בו, ולא יכזבוהו, אבל יבהלו מן האותות והנפלאות שיראו על ידו, וידמו°. אמר ישעיה מתאר הקנע כל המלכים לפניו: "עליו יקפצו מלכים פיהם" (שם נב, יט). ושהוא ימית כל מי שיצרעה להמיתו במצנתו, ולא ינצל ולא ימלט מידו, והוא אמרו: "הכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע" (שם יא, ד). ואולם הסתלק המלחמות והחרב ממזרח הארץ ועד מערב - לא יהיה זה בתחלת הגלותו, אבל אחר מלחמת גוג, כמו שבאר יחזקאל.

ואיני רואה שזה אשר נראה אצלכם יש בו מזה דבר. ואתם יודעים שישוע הנצרי, שחוק עצמות, עם רב מה שיחסוהו אליו הנצרים שעשה, מהחיות המתים כמו שחשבו, ומן הנפלאות הן אשר ישקרו בהן, עד שאלו נודה להם בם על צד הצעת הטענה - לא היו נצולים עמנו בטענתם שישוע הוא המשיח, כי נראה להם מן הפתוב אלה סמנים או קרוב להם שלא היה בישוע ואפילו לפי טענתם°. היתפאר בזאת המדרגה אלא מי שישע עצמו שחוק?

סוף דבר, שזה האיש אלו אמר זה בידון ובזוי - היה מתחייב אצלי מיתה. אבל הקרוב אצלי, והוא האמת, שהוא נשתגע ונפסד דמיונו. ואני איעצכם עליו עצה טובה לכם ולו, והיא, שתקפתוהו זמן, עד שיתפרסם אצל הגוים כלם שנפסד שכלו, ותפרסמו זה לבני אדם, ואחרי כן תתירוהו. ובזה תצילו אותו תחלה, כי כשישמעו הגוים דבריו אחר זה הענין ישחקו עליו ויחזיקוהו למשתגע, פאשר הוא, ותצילו עצמכם מרעת הגוים. ואם תניחו הענין עד שיתפרסם לגוים - תמיתוהו°, ואולי יבוא עליכם רגז בעבורו.

איכות - צורת הופעתו. **אבל** - אלא. **הארבעה ועשרים** - ספרי התנ"ך. **ידימו** - וישתקו. **יקפצו** - יסגרו. **שתכפתוהו** - תאסרוהו. **תמיתוהו** - תגרמו למיתתו בידי הגוים. **רגז** - אומות העולם יכעסו עליכם.

ביאורים

לקראת סוף האיגרת הרמב"ם מדבר קצת על גודל רשעותם של הישמעאלים. בדברים אלו הוא 'מחבק' במעט את בני תימן וכואב אתם את כאבם, וכן מחזקם להאמין בה' ולהתעודד בבטחון בגאולתו, כשהוא מראה להם כיצד צרותיהם הקשות - מהן סובלים כמחצית מעמנו תחת מלכות ישמעאל - נצפו מראש. הקב"ה הודיענו עליהן מראש בפי נביאיו, וממילא הן חלק מהתוכנית של ה', עד שהוא יצילנו וישיבנו אליו כימי קדם. נוסף לזה, נראה שמטרת הרמב"ם להזהיר על גודל האכזריות של הישמעאלים, כהמשך לסוף דבריו שלמדנו אתמול, ולהזהיר על החשיבות שלא לעורר את זעמם.

הרמב"ם מזהיר כי לא היתה אומה רעה ורשעה כמו ישמעאל. רשעותם מתעצמת הרבה מכך שמעשיהם מונעים גם מטענות, מדינים ומחוקים שהם בשם הדת שלהם. "ואיבינו פלילים (=שופטים)" (דברים לב, לא) - אלו אויבים שמשמשים במשפטים, בחוקים ובטיעונים של לחימה על האמת כדי לתרץ ולחזק את לחימתם הברברית. כל אומות העולם היו שטופות מראשית ההסטוריה בשנאה ואכזריות, תוקפנות ולוחמנות. אולם, כשאומה משכנעת את עצמה שתוקפנות זו מוצדקת וראויה גם מצד האמת, מצד גאולת העולם ומצד רצון הא-ל - האכזריות רק תתעצם בכפלי כפליים. לחימתם תהיה בלא כל ייסורי מצפון, ותהיה ניזונה הן מהדחפים החומריים הגסים והן מהצדדים הרוחניים, כשכולם מאוחדים להרע. בהתאם לכך מסכם הרמב"ם כי בזמן הגלות יש לנקוט זהירות מירבית, לנהוג באיפוק ולטבול את ביונונו: "ואני כחרש לא אשמע, וכאלם לא יפתח פיו" (תהלים לח, יד). כל תגובה והתקוממות מצדנו רק תרע לנו.

הרחבות

• משיח נולד בבירת ערב

אמת ישמעאל, המרבה לצערנו, ולהוציא דינים מדתם להרע לנו ולמאס אותנו. חז"ל דורשים שהמשיח נמצא בבית לחם שהיא בירת הערבים [איכה רבה א, א]. המהר"ל מבאר את עומק העניין: "ויש להבין מה שאמר דווקא בבירת ערבא (- בירת ערב). כי המשיח הוא רוכב ומתעלה על מדרגת הערביים, שהם בני ישמעאל. והוא דבר מופלג ועמוק בחכמה, כי כח ישמעאל נאמר עליו 'שנים עשר נשיאים יוליד' [בראשית יז, כ], ודרשו ז"ל כי 'נשיאים' חסר כתיב, ורוצה לומר יכלו כענן (- 'נשיא' הוא גם ענן). ודבר זה רמז מופלג בענין כח ישמעאל, אשר ישמעאל מתעלה בכוחו למעלה למעלה, אבל הוא כמו ענן זה שיכלה בסוף. אבל מלך המשיח מתעלה עליהם, שהרי נאמר 'וארו עם ענני שמיא כבר אנש' [דניאל ז, יג], ודרשו חכמים [סנהדרין צח]. זכו - 'וארו עם ענני שמיא', לא זכו - 'עני רוכב על החמור' [זכריה ט, ט]. הרי כי מדרגת המשיח לעתיד שיהיה מתעלה על כל העולם החמרי הזה מעלה מעלה, ולכך הוא רוכב על הענן, שהוא למעלה, לפי שיהיה מתעלה על עליונים. ולכך המשיח גדל בבירת ערבא, לפי שהמשיח מתעלה על כח ישמעאל. ולפיכך הוא נמצא בבירת ערבא בבית לחם, כי הוא מתעלה על כח הערביים, שעליהם נאמר 'שנים עשר נשיאים יוליד', אשר כח שלהם הוא הענן, והמשיח הוא מתעלה על הענן, כדכתיב 'וארו עם ענני שמיא כבר אנש', שזה נאמר על המשיח, ולכך אמר שהוא בבירת בית ערבא" [נצח ישראל כו]. לאומה הישמעאלית יש כוח רב, ועניין זה מרומז בכך שהם דומים לענן. אך הדמיון לענן הוא גם משום ההבטחה שהם יכלו כענן. לעומת זאת, בדניאל נאמר שהמשיח מגיע 'מעל הענן'. כלומר, המשיח יותר חזק מהאומה הישמעאלית וכן מכל עולם החומר.

אומת ישמעאל היא הרעה ביותר

ואתם, אחינו, דעו, שה' ירטנו ברב עוונינו עם זאת האמה, רצוני לומר: אמת ישמעאל, המרבה לצערנו, ולהוציא דינים מדתם להרע לנו ולמאס אותנו, כמו שיעדנו יתעלה: "ואיבינו פלילים" (דברים לב, לא). ולא עמדה כלל על ישראל אמה יותר מרעה ממונה, ולא מי שהפליג להשפילנו ולהפחיתנו ולחזק שנאתנו כמוהם, עד שדוד מלך ישראל, כשהראו לו ברוח הקדש הרעות אשר עברו על ישראל - לא צעק ולא הליל ולא בקש תשועה על לשון האמה וזלת ממלכות ישמעאל, אמר: "אויזה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר" (תהלים קכ, ה). והשתקלו איך יחד קדר מתוך בני ישמעאל, כי המשגע אמןם הוא מבני קדר, כמו שנודע מיחסו. וגם דניאל לא ספר כניעתנו ופחיתותנו רק על מלכות ישמעאל, מהרה תכנע, והוא אמרו עליה: "ויפל" [ותפל] ארצה מן הצבא ומן הפוכבים (ויימסם) [ותרמסם] (דניאל ח, ט). ואנחנו, עם היותנו סובלים מהכניעתם ושקרוותם ופחזותם מה שאין ביכלת האדם לסבלו, ושבנו כמו שאמר הנביא: "ואני כחרש לא אשמע, וכאלם לא יפתח פיו" (תהלים לח, יד), וכמו שייסרונו החכמים ז"ל שנסבל שקרי הישמעאלים וכזבם, ונשמע ונדם, ושמנו הערתם על זה משמות בניו: "וימשמע ודומה ומשא" (בראשית כה, יד), שמע ודם ושא, וכבר הרגלנו עצמנו, גדולים וקטנים, לסבל הכניעתם, כמו שצוה ישעיה ואמר: "גוי נתתי למכים ולחיי למורטים" (ישעיה נ, י) - ועם זה כלו לא נמלט מחזק רעתם והתפרצם בכל עת, וכל אשר נסבל כדי לעמוד עמהם בשלום ועוררו עלינו מלחמה וחרב, כמו שאמר דוד: "אני שלום וכי אדבר המה למלחמה" (תהלים קכ, ז). וכל שכן כשנעורר כח, ונתפאר להם במלוכה בשטות ובכזב - שאז נמסר עצמנו למות.

ירטנו - שם אותנו (בגלות). דינים - חוקים. שהפליג - שהרבה. על לשון האמה - על אומה פרטית. ושבנו - ונעשינו. הערתם - הדרכתם זו.

ביאורים

לאחר שהבהיר הרמב"ם את עמדתו הנחרצת ביחס למתחזה ואת הסכנה הטמונה בו לכלל יהודי תימן, הוא מסביר כי מקרה זה אינו חריג, אלא הוא חלק מתופעה נרחבת. האמונה במשיח טבועה בצורה חזקה מאוד בכל הקהילות של עם ישראל, וככל שמתרבות הצרות כך גדלה הציפייה והאנשים עשויים לתלות תקוות רבות בכל פתח קלוש של אפשרות לגאולה. מציאות זו מהווה קרקע פוריה לצמיחת עשבים שוטים - מתחזים שקריים רבים. מנסינונו, מסביר הרמב"ם, אנו רואים כי זו תופעה שחוזרת על עצמה. אנשים טוענים שוב ושוב להיותם הגואל המובטח, והתופעה גורמת נזק רב לקהילות השונות. רק בסמיכות לתקופתו של הרמב"ם אירעו ארבע מקרים כאלו, שאותם הוא מונה בפניהם. ולא זו בלבד שהתופעה נרחבת, היא גם נכתבה מראש על ידי נביאינו, והזהרנו עליה. מכאן ההכרח הגדול לחשוך בכל הטוען להיות המשיח, לבדוק אותו היטב, ולא להיות מופתעים אם נאלצים להכריע עליו כדובר שקר, שאז, לטובת ולטובת הקהילה, יש לנהוג כנגדו בנחישות. יחד עם ציפיינו להיגאל, ואמונתנו כי בכל יום אפשרי בהחלט שהמשיח יבוא, עלינו גם לקבל בהכנעה את גזרות ה', וכל עוד הגאולה מתמהמהת - נסבול את צרות הגלות באמונה ובענווה. כפי הנמשל של דברי שלמה: "השִׁבְעֵתִי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם... אִם תַּעֲרִינֵי וְאִם תַּעֲזְרֵי אֶת הָאֱהָבָה עַד שֶׁתִּחַפְּץ" (שיר השירים ב, ז), שאין לנו להתקומם נגד גזרת הגלות, ולדחוק את הקץ לפני זמנו ולפני שמהשמים יאפשרו לנו להיגאל, כי בכך רק נפגע בעצמנו. נצדיק עלינו את הדין, ונדע כי כל קושי שעובר עלינו מכין אותנו ומרומם אותנו יותר ויותר לקראת הגאולה העתידה.

הרחבות

• עליה לארץ ישראל בזמן הגלות

וְאֵתֶם, אַחֲיֵינוּ וְאֶהוּבֵינוּ, שְׁמָרוּ הַשְּׁבָעֲתוֹ, וְלֹא תַעֲרִינֵי אֶת הָאֱהָבָה עַד שֶׁתִּחַפְּץ. הרמב"ם מזהיר לא לעורר את הגאולה עד שתוכל להיות ממשית, ולא לנסות להביאה בדרכים חסרות סיכוי (על פי הערת הרב יצחק שילת, אגרות הרמב"ם עמ' קסז).

ר' יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר, למד מדברי הרמב"ם שאין לעלות לארץ בזמן הגלות. דבריו מתבססים על דברי ר' זירא בגמרא [כתובות קיא]. ר' זירא סובר שישנם שלוש שבועות, וביניהן "שלא יעלו ישראל בחומה". (ויואל משה, מאמר שלושת שבועות, א, ל).

אמנם רוב חכמי ישראל חלקו על הבנה זו. הרב שלמה אבינר הביא שלוש עשרה סיבות מדוע לא קיבלו את דברי ר' יואל טייטלבוים [קונטרס שלא יעלו בחומה]. הסבר אחד כתב רבי אברהם בורנשטיין: "ניחא שהרמב"ם וכל הפוסקים לא הביאו דין החמש שבועות (- לפי צורת מניין מסויימת ישנן חמש שבועות לא לעלות לארץ) שנשבעו ישראל דזה אין עסק בהלכה" [שו"ת אבני נזר, יורה דעה תנד, נ]. דהיינו, האיטור שרבי זירא דיבר עליו הוא דברי אגדה, ולא פסיקה הלכתית שיש לנהוג לפיה. כך מדויק גם בדברי הרמב"ם כאן, שכתב "השביע האומה על דרך משל".

כמו כן, מדברי הרמב"ם מבואר שהמשיח יגיע אחרי שעם ישראל יהיו כבר בארץ. כך עולה ממה שהרמב"ם כותב בדבריו לעיל (ראה יום כב טבת) שהמשיח יתגלה קודם כל בארץ ישראל. וכך עולה מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים שהופעת המשיח היא תהליך הדרגתי המופיע לאחר שעם ישראל כבר בארצו [הלכות מלכים ומלחמותיהם יא, ד].

משיחי שקר ותוצאותיהם

וממה שצריך שתדעוהו, כי בתחלת מלכות ישמעאל עמד איש בעבר הנהר, ואמר שהוא משיח, ויצא בעשרת אלפים מישראל, והיה מופתו שלן מצרע והשפים בריא. ולא נשלם דברו, ונשאר ישראל אחריו בארץ אספהאן בגלות גדולה, וארעו להם בעבורו רעות. וכן עמד איש במערב, בפאס, היום מ"ד שנה, ואמר שהוא מבשר שהמשיח יבוא בשנה ההיא. ולא נאמן דברו, ועברו על ישראל בעבורו רעות. ספר לי איש שראן קלן. וקדם זה פעשר שנים עמד אחד באנדלוס, במדינת קרטיבה, והתפאר לאמר שהוא משיח, וכמעט היתה פליה על שונאיהם של ישראל בעבורו. ולפניו בכמו שלוש שנים שנה עמד אחד בארץ צרפת, והתנשא לאמר שהוא משיח, ועשה אותות לפי מה שאמר, והרגוהו הצרפתים, והרגו עמו קהל גדול מישראל.

כשמתקרב המשיח מתרבים המתנשאים

ואלו הם הדברים אשר קדם יעוד הנביאים בהם, והודיעונו במה שספרתי לכם, אשר בקרב ביאת המשיח האמתי ירבו המתנשאים והמכניסים ספק בלבבות בני אדם, ולא תתאמת טענתם, ויאבדו הם ויאבדו עמיהם רבים. וכאשר הודיע שלמה ע"ה ברוח הקדש שזאת האמה בהשקעה בגלות תשתדל להתעורר בזולת עתה^ו הראויה לה, וימותו בעבור זה, וישיגו צרות - הזהיר ממנו, והשביע עליו על צד המשל, ואמר: "השבעתי אתכם בנות ירושלים" וגו' (שיר השירים ב, ז). ואתם, אחינו ואהובינו, שמרו השבעתו, ולא תעירו את האהבה עד שתחפץ.

ביאורים

כסיומה של האיגרת הרמב"ם נושא תפילה לקב"ה שירחם על עם ישראל ויגאלם מהרה. בולטת בתפילתו הכמיהה אל הגאולה דווקא בעבור קבלת שפע אור ה', העברת החושך והערפל מעלינו וביאתנו אל היכל בית המקדש. וכפי שכתב בסיום של משנה תורה (מלכים ומלחמותיהם יב ד-ה): "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בגויים, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל... יהיו חכמים גדולים, ויודעים דברים הסתומים העמוקים, ושיגו דעת בוראם כפי כוח האדם, שנאמר: 'כִּי מְלֶאכֶה הָאָרֶץ דַּעָה אֶת ה' כְּפִיּוֹם לְיָם מְכֹסִים' [ישעיה יא ט]".

לאחר סיום האיגרת מבקש הרמב"ם מהחכם יעקב, נמען האיגרת, שיפרסם אותה ברבים, בקהילתו ובכל הקהילות שבמדינתו, למרות הסכנה שבדבר. כנראה הרמב"ם חושש מהדברים שנכתבו בתוכה נגד הדתות האחרות, ובפרט נגד האיסלם, השולט אז ביד קשה בכל ארץ תימן. למרות הוראתו של הרמב"ם בתוך האיגרת שלא לעורר את זעמן של האומות ולא להתגרות בהן לפני העת, בכל מה שנוגע לקיום אומתנו ואמונתנו הוא דורש מסירות נפש. אין לנו להתגרות בכוונה באומות, ואת האיגרת יש להסתיר מהם, אולם אין להימנע מהדברים הנדרשים להצלת הקהילות ולחיוזוקן באמונה בגלל הסכנה שכרוכה בכך.

הרחבות

• סיכון חיים למען הצלת האחר

ראיתי שהצדקת הרבים ראוי לסבל בעבורה הסכנה. הרמב"ם כותב שנכון להסתכן למען טובת הכלל ולכן הוא כותב את האיגרת. רבי ישכר שלמה טייכטל הי"ד כתב דברים מרתקים בהקשר זה, וביאר שסיכון החיים למען הצלת חבר נובע מהרגשת צער האחר: "שאם (-) אף על פי) שהוא אינו בצרה זו שאירעה לאחרים, מכל מקום כל כך תכאב נפשו עליהם וירגיש בצערם, עד שיחשוב כאילו הוא מהם וימסור נפשו וגופו וממונו עליהם כאילו הוא אחד מהם וכאילו בו נגעה הצרה ממש. ואזי יעשה כל מה שבכוחו ואולי יותר מכפי כוחו במה שנוגע להצלתו, ולא יתחשב כלל אם יגיע לו בשביל זה איזה נזק, וכמו שהאדם עושה בשביל עצמו בשעה שהוא בא בצרה... וזו היתה ממש מדת משה רבנו עליו השלום, שהכניס עצמו בסכנה. ולא פעם אחת, אלא בכל פעם שהיה רואה בצרת איש עברי מאחיו - היה רואה בו את אחיו ממש, את עצמו ובשרו. ועל כן, לא עשה גבול ומדה במסירותו לזרע ישראל לצורך הצלתו. וכמו כן היה צריך להיות אצל כל בר ישראל. וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה [ויקרא ד, ו] על פסוק 'שה פוזרה ישראל' [ירמיה נ, יז] - שישאל נמשלו לשה, מה שה (-) שהוא רך המזוג בטבע) בשעה שהוא נלקח באחד מאבריו - כל האברים מרגישים עמו, כך ישראל בשעה שאחד מישראל נלקח כל ישראל מרגישים עמו. כך היא המדה הנכונה בישראל" [אם הבנים שמחה, עמ' רסה].

ובזרא עולם במדת רחמים יזכר אותנו ואתכם לקבץ גליות נחלתו וחבלו, לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו, ויוציאונו מגיא הצלמות אשר הושיבנו בו, ויסיר מחשף עינינו ומאפל לבבנו, ויקים בנו מקרא שכתוב: "העם ההלכים בחשך ראו אור גדול, ישיבי בארץ צלמות אור נגה עליהם" (ישעיה ט, א), ויחשיף באפו ובעברתו על כל הקמים עלינו, ויאיר מחשפינו, כאשר הבטיחנו: "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים, ועליך יזרח ה'" (שם ט, א).

ושלום עליך, ידידנו ויקירנו, בעל החכמות, אסף התבונות, ועל כל התלמידים אחינו, ועל כל עם הארץ, שלום שלום פאור זורח, ורב שלום עד בלי ירח, אמן סלה.

ואשר אפיסהו ממך, שתשלח האגרת הזאת לכל קהלה וקהלה במדינות וערי הפרזות, לחזק אמונתם ולהעמיד רגליהם, ותקראנה על צבור ויחידים בעבור שתהיה ממצדיקי הרבים, אחר שתשמור תכלית השמור מרשע, שלא יגלה לאמות העולם, ויארע מזה מה שישמרונו ה' ממונו. וכבר כתבתיה ואני ירא מזה הרבה, אבל ראיתי שהצדקת הרבים ראוי לסבל בעבורה הסכנה. ועוד, שאני שלחתי לכוזא בך, וסוד ה' ליראיו. וכבר ערבו לנו העומדים במקום הנביאים, ואמרו: "שלוחי מצוה אין נזוקין" (פסחים ח ע"א), ואין מצוה גדולה מזה. ושלום על ישראל, אמן.

תפילה לקיבוץ גלויות

ברכת שלום

בקשה שתתפרסם האיגרת בישראל

הקדמה

איגרת התשובות שלפנינו כוללת בתוכה תשובות בנושאים שונים שהשיב הרמב"ם לשאלותיו של רבי עובדיה הגר.

באופן טבעי, חלק נכבד ממנה עוסק בבירור עניינים הקשורים לגרים. ועוסקים בפן ההלכתי והמחשבותי של יחס היהדות לגרים. ביסוד דברי התורה עומדת הבחירה שבחר הקב"ה בעם ישראל, ומשם משתלשלים כל קורות העם היהודי. ממילא כשעוברים לעסוק באלו שלא נולדו כחלק מהעם היהודי, ושאוותיהם אינם מהעם הנבחר, הדבר מעורר מספר שאלות. כיצד יש להתייחס אליהם? האם צירופם וחיבורם לעם ישראל הוא חיבור גמור? האם גם הם מתייחסים לאבות האומה?

שני עניינים נוספים נידונים באיגרת זו. הראשון עוסק ביחס שבין מה שנגזר על האדם מלמעלה, לבין מה שבידיו של האדם לעשות. השני עוסק ביחס לדת האיסלם. בניגוד לדתות שונות שקמו במהלך הדורות, האיסלם לא כופר באמונה באל אחד, ולא מטיף לעבודה לזולתו. אמנם בדרכי העבודה מעורבים דברים שאין בהם הגיון ואמת, אך מכיוון שאין בהם עבודה לאל אחר נדרשו חכמי ישראל לדון האם יש להחשיב את האיסלם כעבודה זרה או לא.

הרמב"ם חותם את איגרתו בעניין היחס הנדרש מכל אחד מישראל למי שהתגייר. התורה ייחסה חשיבות רבה לאהבת הגר וליחס הטוב אליו, במיוחד לאור העובדה שבאופן טבעי מי שבא מבחוץ חושש יותר, ומברר את מקומו החדש. הוא מעיר על טעותו הקשה של מי שלא הקפיד על דבר זה והתיר לעצמו להשתמש בביטויים קשים כנגד אדם שהתגייר, אפילו שאין בביטויים אלה איזכור של עובדת היותו גר.

ביאורים

המעמד המיוחד של מי שזכה להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה מוביל אותנו למספר שאלות הלכתיות ועקרוניות, שאותן קיבל הרמב"ם מרבי עובדיה הגר.

אחת השאלות הללו היא שאלת הברכות והתפילות. תורת ישראל מתייחסת למסורת העוברת מדור לדור כאל אחד הדברים החשובים והמרכזיים ביותר. כך מצינו בדברי התורה, שמראשיתה עוסקת באבות האומה, כך גם בפתיחת תפילת שמונה עשרה, שבה אנו מזכירים את אבותינו, וכן ברבות ממצוות התורה ובמועדי ישראל, שאם נתבונן בהם נמצא שהם קשורים מאוד להיסטוריה שלנו - יציאת מצרים, מתן תורה, ניסי חנוכה ופורים וכדומה. ממילא יש לשאול האם גר, שאבותיו הביולוגיים אינם אבות האומה הישראלית, יכול להזכיר את אברהם יצחק ויעקב בברכותיו ותפילתו כאבותיו? ומעבר לזה האם יכול הוא להתייחס בתפילתו לקורותיו של עם ישראל כקורות האומה שלו? שאלות הלכתיות אלו הגיעו לפתחם של גדולי ישראל במשך הדורות, ולעתים עניינים אלו היו אף שנויים במחלוקת.

הרמב"ם כאן קובע מפורשות שלהלכה הגר יכול להתפלל באותו נוסח בדיוק שבו מתפלל כל אחד מישראל. אמנם אבותיו הביולוגיים אינם חלק מעם ישראל, אך אבי האומה היהודית, אברהם אבינו, נחשב אב גם לכל תלמידיו שלמדו אצלו בימי חייו, וגם לאלה שעתידיים להתגייר ולהצטרף לעמו במשך כל הדורות. ולכן הופך הגר לחלק מבניו של אברהם אבינו, ויכול לבטא זאת גם בתפילה.

איגרת תשובות אל ר' עובדיה הגר

[המקור העברי]

הגיעו אלי שאלות מרנא ורבנא^א עובדיה, המשפיל המבין גר צדק, ישלם ה' פעלו, ותהי משפרתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר בא לחסות תחת כנפיו.

(א) **שאלה ראשונה** - על עסקי הברכות והתפלות, בינה לבין עצמה או אם תתפלל בצבור, היש לה לומר 'אלהינו ואלהי אבותינו', ו'אשר קדשנו במצוותיו', ו'אשר הבדילנו', ו'אשר בחר בנו', ו'שהנחלת את אבותינו', ו'שהוצאתנו מארץ מצרים', ו'שעשה נסים לאבותינו', וכל פיוצא בעניינים אלו.

תשובה - יש לה לומר הכל כתקנו, ואל תשנה דבר, אלא כמו שיתפלל ויברך כל אורח מישראל כך ראוי לה לברך ולהתפלל, בין שהתפללתי יחידי בין שהיית שליח צבור. ועקר הדבר, שאברהם אבינו הוא שלמד כל העם והשפילם, והודיעם דרך האמת ויחודו של הקב"ה, ובקעט בעבודה זרה והפר עבודתה, והקניס רבים תחת כנפי השכינה ולמדם והורם, וצנה בניו ובני ביתו לשמר דרך ה', כמו שכתוב בתורה: "כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה'" וגו' (בראשית יח, ט). לפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות, וכל המיחד שמו של הקב"ה כמו שכתוב בתורה - תלמידיו של אברהם אבינו ובני ביתו הן, וכלן החזיר למוטב. כשם שהחזיר אנשי דורו בפיו ובלמודו, כך החזיר כל העתידין להתגייר בצואתו שצנה את בניו ואת בני ביתו. נמצא אברהם אבינו אב לזרעו הקשרים ההולכים בדרךיו, ואב לתלמידיו, והם כל גר שיתגייר. לפיכך יש לה לומר 'אלהינו ואלהי אבותינו', שאברהם הוא אביהם, ויש לה לומר 'שהנחלת את אבותינו', שלאברהם נתנה הארץ, שנאמר: "קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה פי לה אתננה" (שם יג, ז).

שאלות מעובדיה הגר

אין גר מתפלל

אברהם אב לגרים

ביאורים

הרמב"ם ממשיך לעסוק כאן בשאלה הלכתית בהלכות תפילה, שגם היא שאלה מהותית הנוגעת ליחס הנכון לגר שהתגייר. כל אדם שעובר תהליך של גיור, מנסה לברר את מקומו החדש ואת מידת שייכותו לעם ישראל והפיכתו לחלק ממנו. הרמב"ם ממשיך כאן לברר את עניין הנוסח שבו מתפלל הגר. קודם לכן הוא עסק בעובדה שהגר נחשב כבנו של אברהם אבינו, וכעת פונה להסביר שגם כאשר הגר מדבר על הניסים שנעשו לאבותינו, הוא יכול לכלול את עצמו בעם ישראל. חיבורו של הגר לעם ישראל אינו מקביל להצטרפות רגילה לקבוצה חדשה. כאשר אדם זוכה לעבור את תהליך הגיור, מתרחש בו שינוי מהותי כה גדול, עד שהוא הופך להיות חלק בלתי נפרד מעם ישראל. בכוחה של אחדות זאת להפוך את הגר להיות כאילו הוא אדם חדש לחלוטין, ובדומה לביטויים של חז"ל שנאמר בעניין אחר: "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" [יבמות צז:]. חז"ל מלמדים אותנו עד כמה גיורו של הגר מביא אותו למציאות חדשה לחלוטין, ומעתה הוא כאילו נולד מחדש בתוך עם ישראל.

מכאן עובר הרמב"ם להרגשה של הגר. לכל אדם לא קל להרגיש נטע זר בקבוצה שהצטרף אליה, וכך גם עלול להרגיש מי שבא מבחוץ והצטרף של עם ישראל, עד כדי כך שצריך ציווי מיוחד על יחס נכון לגר: "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" [שמות כג, ט]. הוא אומר שהגר יכול להרגיש 'בחברה טובה', מכיוון שגם עם ישראל היה מעורב בין הגויים, והקב"ה בעצמו הוציאם משם ולקחם להיות עמו. כך גם הגר, אף שהגיע מבין האומות, כעת הוא התנתק מהם ובא לחסות תחת כנפי השכינה. גם בעניין ייחוסו של הגר בפסוק בספר ישעיהו, על פי הסברו של הרמב"ם, אנו רואים שבניגוד לעם ישראל המתייחסים לאבותיהם, הגר מתייחס לקב"ה בעצמו. ממילא לא רק שהגר לא צריך לחוש רגשי נחיתות בעניין ייחוסו, אלא להפך, מבחינה מסוימת יש לו יתרון על עם ישראל. הוא מסיים בראיה הלכתית לדבריו, שלמרות שיש בדבר מחלוקת בין התנאים, מבואר בדברי הירושלמי שלהלכה נפסק שנוסח התפילה של הגר אינו מוכרח להיות שונה משל כל יהודי.

הרחבות

• נוסח תפילת הגר

וְכָל מָה שֶׁאִמְרָנוּ לָךְ בְּעֵינֵי הַבְּרָכוֹת שֶׁלֹּא תִשְׁנֶה דְבָר. הרמב"ם סובר שאין הגר משנה מנוסח התפילה, ויכול לומר "אלוהי אבותינו" אף על פי שאין אברהם יצחק ויעקב אבותיו הביולוגיים. הטור מביא בזה מחלוקת ראשונים, מהו נוסח התפילה של הגר: "ורבינו תם לא היה מניח לגר גמור לברך ברכת המזון (-) אין גר יכול לברך בקול ולהוציא אדם אחר שאינו גר ידי חובה בברכת המזון) שאינו יכול לומר 'שהנחלת לאבותינו'... ורבי יצחק כתב שיכול לברך שיכול לומר לאבותינו דכתיב אב המון גוים נתתיך [בראשית יז, ה], ודרשין (-) ולמדנו משם) מתחילה אב לארם מכאן ואילך לכל העולם" [טור, אורח חיים קצט]. מחלוקת זו מבוססת על התלמוד ירושלמי: "וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלוהי אבות ישראל וכשהוא בבית הכנסת אומר אלוהי אבותיכם ואם היתה אמו מירשאל אומר אלוהי אבותינו... תני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא מה טעם כי 'אב המון גוים נתתיך' [בראשית יז, ה], לשעבר היית אב לארם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים. רבי יהושע בן לוי אמר הלכה כרבי יהודה" [ביכורים א, ד]. כדברי הרמב"ם פסק גם השולחן ערוך, שגר אומר "אלוהינו ואלוהי אבותינו" [אורח חיים קצט, ד].

אין הבדל בין גר לישראל

אָבֵל 'שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מִמִּצְרַיִם', או 'שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאַבֹּתֵינוּ', אִם רְצִיתָ לְשַׁנּוֹת וְלֹאמֹר 'שֶׁהוֹצֵאתָ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם' וְשֶׁעָשִׂיתָ נִסִּים לְיִשְׂרָאֵל', - אָמַר, וְאִם לֹא שָׁנִיתָ כְּלוּם - אִין בְּכֶךָ הַפְּסֹד, מֵאַחַר שֶׁנִּכְנַסְתָּ תַּחַת כְּנָפֵי הַשְּׁכִינָה וְנִלְוִיתָ עַל ה' אִין כָּאֵן הַפְּרָשׁ בִּינֵינוּ וּבִינְךָ, וְכָל הַנְּסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ כָּאֵלּוּ לָנוּ וְלָךְ נַעֲשׂוּ. הָרִי הוּא אוֹמֵר בִּישְׁעִיהָ: "וְאֵל יֹאמֶר בֶּן הַנֶּחֱרָה הַנְּלוּהָ אֵל ה' לֵאמֹר הַבְּדֵל יִבְדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ" (ישעיה נז, א) - אִין שָׁם הַפְּרָשׁ כְּלָל בִּינֵינוּ וּבִינְךָ לְכָל דְּבָר. וְיִדְאִי יֵשׁ לָךְ לְבָרֶךְ 'אֲשֶׁר בָּחַר בְּנוֹ' וְ'אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ' וְ'אֲשֶׁר הַבְּדִילָנוּ', שֶׁכָּבַד בָּחַר בְּךָ הַקַּב"ה, וְהַבְּדִילָךְ מִן הָאֲמוֹת, וְנָתַן לָךְ הַתּוֹרָה, שֶׁהַתּוֹרָה לָנוּ וְלָגֵרִים נָתַנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַקְּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלָגֵר הָגֵר, חֻקַּת עוֹלָם לְדוֹרוֹתֵיכֶם כְּכֶם כָּגֵר יִהְיֶה לְפָנָי ה'. תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלָגֵר הָגֵר אֲתִיכֶם" (במדבר טו, טו-טז).

גם אבותינו עבדו עבודה זרה

וְדַע, כִּי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם רָבִן עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ בְּמִצְרַיִם, נִתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וְלָמְדוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם, עַד שֶׁשָּׁלַח הַקַּב"ה מֹשֶׁה רַבְּנוּ וְרָבִן שֶׁלְכָל הַנְּבִיאִים, וְהַבְּדִילָנוּ מִן הָעַמִּים, וְהַכְּנִסְנוּ תַּחַת כְּנָפֵי הַשְּׁכִינָה, לָנוּ וְלְכָל הַגֵּרִים, וְשָׁם לְכָלנוּ חֻקָּה אַחַת. וְאֵל יִהִי יְחוּסֶךָ קַל בְּעֵינֶיךָ, אִם אָנוּ מִתְיַחֲסִים אֶל אֲבֹרֵהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב - אַתָּה מִתְיַחֲסֵם לָמִי שֶׁאִמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. וְכֵן מִפְּרֶשׁ בִּישְׁעִיהָ: "זֶה יֹאמֶר לֵה' אֲנִי, זֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב" (ישעיה מד, ה) - הָגֵר יֹאמֶר לֵה' אֲנִי, וְהִישְׁרָאֵלִי יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב.

ראיה מביכורים

וְכָל מָה שֶׁאִמְרָנוּ לָךְ בְּעֵינֵי הַבְּרָכוֹת שֶׁלֹּא תִשְׁנֶה דְבָר - רָאִיָה לָזֶה מִמְּסַכָּת בְּכוֹרִים. תִּמְנֵן תְּנִינֵן: "הָגֵר מִבֵּיאָה וְאִינוּ קוֹרְאִים, שֶׁאִינוּ יוֹכֵל לֹאמֹר: 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְתֵת לָנוּ'. כִּשְׁהוּא מִתְפַּלֵּל בְּפִנֵּי עַצְמוֹ אוֹמֵר: 'אֱלֹהֵי אֲבוֹת יִשְׂרָאֵל', וְכִשְׁהוּא מִתְפַּלֵּל בְּבֵית הַכְּנִסַּת אוֹמֵר: 'אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם'" (ביכורים א, ד). זֶהוּ סֵתֶם מִשְׁנָה, וְהִיא לֵר' מֵאִיר, וְאִינָה הַלְכָה, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁנִּתְפָּרֵשׁ בִּירוּשָׁלַיִם. תִּמְנֵן אֲמַרְיָנוּ: "תְּנִי בְּשֵׁם ר' יְהוֹדָה: גֵּר עֲצָמוּ מִבֵּיא וְקוֹרְא. מֵאִי טַעְמִיהָ - כִּי אֵב הַמִּזֵּן גוֹיִם נִתְתִּיךְ, לְשַׁעֲבֵר הַיִּיתָ אֵב לְאַרְם, מִכָּאֵן וְאִילָךְ אַתָּה אֵב לְכָל הַבְּרִיּוֹת. ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר: הַלְכָה כֵּר' יְהוֹדָה. אַתָּה עוֹבְדָא קַמִּיהָ דֵּר' אַבְהוֹ וְהוֹרָה כֵּר' יְהוֹדָה" (ירושלמי ביכורים פ"א ה"ד). הִנֵּה נִתְבָּרַר לָךְ שִׁישׁ לָךְ לֹאמֹר 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם, וְשֶׁאֲבָרְהֶם אֵב לָנוּ וְלְכָל הַצְּדִיקִים הַנְּלוּיִם עַל ה' לְהִלָּךְ בְּדַרְכָּיו. וְהוּא הִדִּין לְשַׁאֵר הַבְּרָכוֹת וְהַתְּפִלוֹת שֶׁלֹּא תִשְׁנֶה כְּלוּם.

תִּמְנֵן תְּנִינֵן - שם שנינו. **מִבֵּיא** - (ביכורים). **וְאִינוּ קוֹרְא** - אינו אומר את פסוקי התורה שמביא הביכורים נצטווה לאומרים. **סֵתֶם מִשְׁנָה** - משנה שלא נזכר בה שם התנא מיוחסת בדרך כלל לר' מאיר. **אַתָּה עוֹבְדָא קַמִּיהָ וכו'** - בא מעשה (בג' שהסתפק כיצד להתפלל) לפני ר' אבהו.

ביאורים

סוגיית הבחירה החופשית של האדם עולה לנגד עינינו פעמים רבות. מצד אחד ריבוננו של עולם הוא שמנהיג את העולם, והוא זה שקובע מה יקרה לכל אדם. מצד שני יש לאדם בחירה חופשית והקב"ה אינו מכריח אותו כיצד לנהוג, וממילא מכיוון שהאדם אדון על מעשיו ומחשבותיו, אפשר גם לדרוש ממנו לבחור בטוב ולתת לו תגמול על מעשיו.

חז"ל אמרו שכל הדברים הם בידי שמים, מלבד 'יראת שמים'. הרמב"ם מחדש שכוונת דברי חז"ל לכלול במילים 'יראת שמים' את כל מעשי האדם, שבכולם יש בחירה בין טוב לרע, ומשמים יינתן לאדם שכר או עונש עליהם, ורק הדברים הקשורים לעולם הטבע והנהגתו אינם כלל בידי האדם.

דברי הרמב"ם הללו מתייחסים לדברי רבי עובדיה הגר, ששאל את הרמב"ם בעניין זה בעקבות דיון שהיה לו עם רבו בעניין זה. רבו הביא לו ראייה מדברי חז"ל שלכאורה סותרת את דברי הרמב"ם: "בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני" [מועד קטן יח, ב]. מדברי חז"ל הללו משמע לכאורה שעניין זה של בחירת אישה, אף ששייך להנהגתו של האדם בעולם, הוא מוכתב מלמעלה ואינו נכלל ב'יראת שמים', בשונה מדברי הרמב"ם הללו.

כדי לענות על הדברים, פותח הרמב"ם ביסוד כללי הנוגע ללימוד מקורות התנ"ך וחז"ל. הוא מסביר שכאשר ישנה סתירה לכאורה בין דברי התורה או בין דברים יסודיים בתורה לבין דברי הנביאים או מאמרי חז"ל, נעדיף להסביר לפי דברי התורה או יסודותיה, ולמצוא דרך כיצד ליישב איתם את המקורות האחרים.

בעניין מאמר חז"ל זה, הוא מסביר שכוונתם של חז"ל היא לומר שלפי מעשי האדם נקבע לאיזה זיווג הוא ראוי, ולפי זה מכריזים בשמים למה יזכה. נמצא שהכל תלוי בבחירתו ובמעשיו, ואם יזכה יתחתן עם אישה טובה לו, ואם לא - לא יזכה.

הרחבות

• הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

פי כל מעשה בני האדם אינו בגזרה מלפני הבורא. הרמב"ם בהקדמה למסכת אבות מרחיב יותר: "אבל השלש הנמצא לחכמים, והוא אומרם: 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' - הרי הוא אמת, ומכוון אל מה שזכרנו, אלא שהרבה יטעו בו בני אדם, ויחשבו בקצת מעשי האדם הבחיריים - שהוא מוכרח עליהם, כגון הזיווג לפלונית, או היות זה הממון בידו. וזה אינו אמת, כי זאת האשה, אם היתה לקיחתה בכתובה וקידושין, והיא מותרת, ונשאה לפריה ורביה - הרי זו מצוה, וה' לא יגזור בעשיית מצוה; ואם היה בנשואיה פגם - הרי היא עברה, וה' לא יגזור בעברה. וכן זה אשר גזל ממון פלוני, או גנבו, או מעל וכחש ונשבע לו בממונו, אם נאמר שה' גזר על זה שיגיע לידו זה הממון ושיצא מיד זה האחר - הנה כבר גזר בעברה" [שמונה פרקים ח]. הרמב"ם מוכיח שמעשיו של האדם תלויים אך ורק בבחירתו, כי אם היה האדם מחויב בעשיית מצוות או בהימנעות מעברות - לא הייתה כל משמעות לענייני השכר והעונש. כשהאדם בוחר מרצונו אם לקיים מצוה או לעבור עברה, הוא בוחר גם בקבלת השכר או בקבלת העונש. ממשיך הרמב"ם: "ואין הדבר כן, אלא כל מעשי האדם הבחיריים - בהם בלא ספק יימצאו המשמעת והמרי... ואם-כן, אומרם 'הכל' - אמנם ירצו בו הדברים הטבעיים, אשר אין לאדם בחירה בהם, כגון היות ארוך או קצר, או רדת מטר או בצורת, או הפסד אויר או בריאותו, וכיוצא בזה מכל מה שבעולם, חוץ מתנועות האדם ומנוחותיו". הרמב"ם מבאר ש"יראת שמים" היא לא רק האמונה והמחשבה של האדם, אלא גם כל המעשים הבחיריים של האדם, כל הפעולות שהוא בוחר לעשות לפי מחשבתו ורצונו, הן יראת השמים שלו. מה שאינו בידי האדם הוא השליטה על הטבע, מזג האוויר ותכונות האדם המולדות, אך כל מה שנובע ונגרם מבחירת האדם הוא בידי, ולא גזרה משמים.

לעילוי נשמת מלכה פייגא בת הרב אליהו חיים הכהן ושאשא שרה ע"ה

(ב) **שאלה שניה** - בענין "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב).

השאלה השנייה

היחס בין 'הכל בידי שמים' לבין הבחירה החופשית

תשובה - כל מה שצאמת אתה, כי כל מעשה בני האדם אינו בגזרה מלפני הבורא - הוא הצאמת שאין בו דפי, ולפיכך נותנין לו שכר אם הלך בדרך טובה, ונפרעין ממנו אם הלך בדרך רעה. וכל מעשה בני אדם בכלל יראת ה' היא, וסוף כל דבר ודבר ממעשה בני האדם בא לידי מצוה או לידי עברה. וזה שאמרו חז"ל: "הכל בידי שמים" - במנהגו שלעולם ותולדתו וטבעו, כגון מיני אילנות וחיית ונפשות ומדעות וגלגלים ומלאכים, הכל בידי שמים. וכבר הרחבנו בענין זה בפרוש אבות, והבאנו ראיות, וכן בתחלת החבור הגדול אשר חפרנו לכל המצוות. וכל המניח דברים שבארנו, שהן בניין על יסודי עולם, והולך ואשר בהגדה או במדרש או בדברי אהד מן הגאונים ז"ל, עד שימצא מלה אחת על פשטה, ישיב בה על דברינו שהן דברי דעת ותבונה - אינו אלא מאבד עצמו לדעת, ודי לו מה שיעשה בנפשו.

בתו של פלוני לפלוני

וזה שאמר לך רבך: "בתו שלפלוני לפלוני וממון פלוני לפלוני" (מועד קטן יח ע"ב) - אם גזרה השנה בכל היא, והדברים כפשטן, למה נאמר בתורה: "פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" ו"איש אחר יחלנו" (דברים כ, ו-ז)? וכי יש בעולם בעל דעה, יסתפק לו דבר זה? אחר מה שפנתב בתורה? אלא כן ראוי למי שהוא מבין, ולבו נכון למול דרך האמת: שישים ענין זה המפרש בתורה עקר, ויסוד שלא ירס, ויתד תקועה שלא תמיש, וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי חכמים חולק על עקר זה וסותר ענין זה - ידרש ויבקש פעין לבו, עד שיבין דברי הנביא או דברי החכם: אם יצאו דבריהם מכוונים פענין המפרש בתורה - הרי מוטב, ואם לאו - יאמר: דברי הנביא הזה, או דברי חכם זה, איני יודע דברים שבגנו, ואין על פשוטן. וזה שאמרו חז"ל: "בתו שלפלוני לפלוני" - דרך שכר או דרך פרענות הוא זה. שאם עשה זה האיש או זאת האשה מצוה שראוי לתן שכרה בהן זיווג יפה ומשבח - הקב"ה מזווגן זה לזה. וכן אם ראוי לפרע מהן בזיווג שתהא בו מלחמה וקטטה תמיד - מזווגן. וזה פענין שאמרו: "אפלו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה" (ירושלמי קידושין פ"ג ה"ד; בראשית רבה סה, ב). ואין דבר זה שיה בכל, אלא לאלו שנתחייבו או שזכו, כמו שיישר בעיני האלהים.

וכל אלו הדברים בניינים על מה שפרשנו באבות, כמו שהבנת. וחכם גדול אתה, ולב מבין יש לך, שהפרת הדברים, וידעת דרך הישרה.

אינו בגזרה - לא נקבע מאת הבורא, אלא מסור לבחירתו החופשית של האדם. ולפיכך - מכיוון שזה תלוי בבחירתו. **בכלל יראת ה'** - שעליה אמרו חז"ל שאינה בידי שמים. **במנהגו שלעולם** - חוקי הטבע. **על פשטה** - שפירוש המילה באופן שטחי סותר לדברי הרמב"ם. **ישיב** - יקשה. **ודי לו** - מספיק הוא הנזק שגורם לעצמו. **בתו שלפלוני לפלוני** - מדברי חז"ל אלו משמע שמתחילה נקבע ונגזר מעשה האדם למציאת זיווגו. **גזרה השנה בכל** - שממאמר זה נלמד שכל מעשי האדם נקבעים מראש. **יקחנה** - אם נקבע מראש למי מיועדת, כיצד ייתכן שמישהו אחר ייקחנה. **דבר זה** - מציאות הבחירה החופשית. **שבגנו** - שבתוקן, משמעות הבנת הדברים.